Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

Journal of Islamic Crafts, 2024; 8 (1): 33-49

Journal of Islamic Crafts

DOI: 10.66224/jic.8.1.304

Original Paper Open Access

Studying the Structure and Motifs of Contemporary Coin Embroidery in Sistan and Baluchestan

Marjan Noori[1], Javad Amin Khandaqi[2,*], Rahele Fadavi[3]

1. Master's Student in Art Research, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran
2. Assistant Professor, Department of Dramatic Literature, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran
3. PhD Candidate, Islamic Arts, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

Received: 2023/10/01 Accepted: 2024/03/02

Abstract

The gateway between Indian and Iranian cultures is Baluchestan. Coin embroidery is a declining art in Sistan and Baluchestan. This research examines the art of coin embroidery in Sistan and Baluchestan. What are the structures and patterns of coin embroidery art in Sistan and Baluchestan? This is the central question. The research's application is descriptive-analytical in terms of type. The method of collecting information is using a library and viewing images. The process of analysis is qualitative. The sampling method is selective, and seven samples have been analyzed. This research shows that geometric motifs are coin embroidery's most important aesthetic element. Baloch coin embroidery motifs directly relate to the life, nature, and vision of the people of that region. Considering motifs such as stars, suns, and numbers such as 3, 5, 9, 11, etc., it can be concluded that the people of Sistan and Baluchestan are familiar with the science of astronomy. One of the most widely used geometric motifs in coin embroidery is the circle motif, which creates the original design on the background in the form of round mirrors. Human characters such as eyes, human, man and woman, etc., can be seen in the examples of Sistan and Baluchestan coin embroidery patterns. A symbol such as Konak (fish ear) is one the symbols that refer to the authenticity and identity of the coin, Kochak is obtained from Hamun Lake and has a meaning of white color and expresses purity, innocence, and purity. Other essential features of Baloch embroidery are the variety and multiplicity of colors.

Keywords:

coin embroidery, Sistan and Baluchestan, motifs, symbol.

* Corresponding Author: j.amin@ferdowsmashhad.ac.ir

©2024 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

Introduction

Baluchestan connects Indian and Iranian cultures. Art flourished in this land due to its ancient language, culture, and geographical location (Nadiem, 2007, p. 13). From the paintings of valley painters a few thousand years old in the south (Makran) to the pottery and paintings of Mount Ushida in the north (Sistan), motifs and icons are the main text of Baloch art (Dashti, 2012, pp. 136-137). Women held a prominent position in the region's ancient culture, which was reflected in the performance of Balochi songs (whistles) by Balochi women (Keiany, 2015, pp. 20-25). British colonialism and the wars in Baluchestan at the beginning of the last century caused the decline of art and, in some cases, the forgetting of art, especially in this region (Badalkhan, 2013, pp. 120-125). Coinage is an important declining art. These women are skilled in needlework or coin embroidery, an ancient art with many aesthetic aspects. Symbols play an essential role in coinage. Nature and moral concepts are the main inspirations for roles. This research explores the cultural and ancient dimensions of Sistan and Baluchestan by examining the art of coin embroidery. This research aims to provide an explanation and typology of coin embroidery's structure and motif in Sistan and Baluchestan. Therefore, the main question is: what are the structures and patterns of coin embroidery art in Sistan and Baluchestan? In this research, the structure and motifs of coin embroidery art of Sistan and Baluchestan are discussed, followed by the meaning of motifs and symbols based on the region's popular culture, which is related to the last fifty years.

Materials and Methods

This research is applied and has a descriptive-analytic type. The library, viewing pictures, and interviews are the methods used to collect information. Qualitative analysis is the method used. Seven samples from the last 50 years have been examined through a selective sampling method based on the existing samples related to the study case. The formal aspects of each needlework example are expressed descriptively to analyze the works. The second step involves individually analyzing the colors, which are part of the appearance characteristics, because of their importance. In the last step, the work's motifs are examined and analyzed. The interviews are the basis for expressing roles' explicit or symbolic meaning in each work. These experts have studied the meanings of popular cultural motifs in the region. All works are summarized and compared at the end of this section.

Coin Embroidery of Sistan and Baluchestan

Sistan and Baluchestan are located in the southeast of Iran, which is one of the historical, traditional, and native provinces of Iran, which has various and well-known dialects and clans (Boroujerdi and Rahimkhani, 2018, pp. 22-23). Traditional arts and handicrafts are native values of each region that have remained from the past, and some are being forgotten (Gazda, 2002, pp. 15-16). The history of coinage goes back to the Safavid period. Coin embroidery is one of the traditional and handmade arts of the Balochistan region, and it is called rodozi because the decorations are sewn on the fabric. The meaning of embroidery is that type of handicraft in which traditional designs are engraved on fabric and clothes using metal or colored threads and tools and devices such as needles, hooks, and the like. In Iran, 115 types of embroidery have been counted (Yavari, 2006, p. 48).

Results

During the analysis of the samples, it was found that red, green, blue, and white colors are present from a color perspective. The first and fourth samples possess the most incredible variety of colors. All samples contain only circles and triangles as motifs and symbols. The fourth example has the most astonishing array of motifs and symbols. In terms of numbers, there are only 5 in all samples. The first instance has the most number types. Table 1 displays the specifics of colors, motifs, symbols, and numbers in the samples.

Table 1: Comparison of samples

Sample number	Image	Area and period	Colors	Patterns and symbols	Numbers
1		Northern Baluchestan and Sistan region / s۱۹۴۱	red, green, blue, yellow, orange, purple, white, brown, pink	five adneki, three adneki, circle, triangle, rhombus, chock, center, kochak, flower, cross	3, 4, 5, 7, 9, 11, 12

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

2	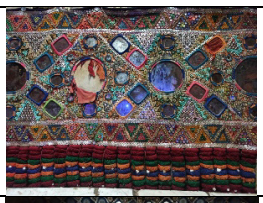	The southern part of Balochistan, Makran region / 1961s	red, green, blue, orange, white, turquoise, pink, silver	five adneki, sun, circle, square, triangle, palm	1, 2, 5, 6, 9, 11
3	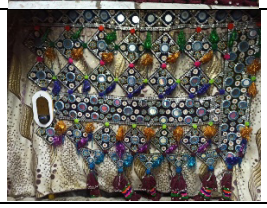	Balochistan / Unknown time	Red, green, blue, orange, white, black, pink, golden	three adneki, sun, circle, square, triangle, flower, cross	1, 3, 4, 5, 6, 40
4	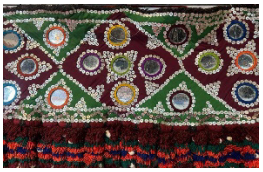	Baluchestan / Unknown time	red, green, blue, yellow, orange, purple, white	five adneki, single adneki, star, circle, triangle, hexagon, rhombus, chok, chotal, mountain, kochak, flower, cross	3, 5, 11
5	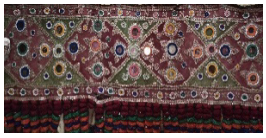	North of Baluchestan, Zahedan region / 1981s	red, green, blue, yellow, orange, white, pink	five adneki, three adneki, star, circle, triangle, hexagon, rhombus, chock, kochak, flower, cross	3, 5, 9, 11
6		central part of Balochistan, Iranshahr / 1971s	red, green, blue, yellow, orange, white, pink, mustard	five adneki, three adneki, eye, circle, triangle, hexagon, rhombus, chok, kochak, flower, cross	3, 5, 9, 11
7		North of Baluchestan, Zahedan region / Unknown time	red, green, blue, orange, white	five adneki, single adneki, circle, triangle, rhombus, chok, mountain, kochak, flower, cross	1, 3, 4, 5, 11

Conclusion

The examination of coin embroidery patterns of Sistan and Baluchestan shows that geometric patterns are considered the most important aesthetic element of coin embroidery art. The background of Baloch people's life is the subject of this abstract. The life, nature, and vision of the people in that region are directly connected through Baloch coin embroidery designs. According to patterns like stars and sun, and numbers like 3, 5, 9, 11, etc., it can be concluded that the people of Sistan and Baluchestan benefit from the science of astronomy. One of the most widely used geometric motifs in coin embroidery is the circle motif, which creates the original design on the background in the form of round mirrors. Coin embroidery relies heavily on proportions and symmetry in geometric motifs, including circles, squares, triangles, and rhombuses. Abstract designs with geometric features are also formed as vegetal motifs. The Sistan and Baluchestan coin embroidery patterns depict human figures such as eyes, humans, men, and women. A symbol like Kochak (fish ear) determines the coin's authenticity and identity. The variety of colors and the multiplicity of colors are among the essential features of Baloch coin embroidery art. The color in this art is achieved through colored woolen threads. In most coin embroideries, the background color is approximately 80% red and green. Blue and white colors can be found in all samples. The art of coin embroidering has specific rules for using different colors.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

هنرهای صناعی اسلامی، ۱۴۰۳؛ ۸ (۱): ۴۹-۳۳

هنرهای صناعی اسلامی

DOI: 10.66224/jic.8.1.304

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

مطالعه ساختار و نقوش سکه‌دوزی معاصر سیستان و بلوچستان

مرجان نوری[۱]، جواد امین‌خندقی[۲*]، راحله فدوی[۳]

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه پژوهش هنر، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

۲. استادیار، گروه ادبیات نمایشی، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

۳. دانشجوی دکتری هنرهای اسلامی، دانشکده هنرهای صناعی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲

چکیده

از مهم‌ترین هنرهای رو به زوال سیستان و بلوچستان، سکه‌دوزی است. این پژوهش با هدف تبیین و گونه‌شناسی ساختار و نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان صورت گرفته است. ماهیت این پژوهش، کاربردی است و از نظر نوع، توصیفی – تحلیلی به شمار می‌رود. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، مشاهده تصاویر و مصاحبه است. روش تحلیل، کیفی است. روش نمونه‌گیری، گزینشی است و هفت نمونه از ۵۰ سال اخیر بررسی شده است. این پژوهش نشان می‌دهد که نقوش هندسی به‌عنوان مهم‌ترین عنصر زیبایی‌شناسانه هنر سکه‌دوزی مطرح است. نقوش سکه‌دوزی بلوچ با زندگی، طبیعت و بینش مردمان آن منطقه ارتباط کامل و مستقیم دارد. با توجه به نقوشی چون ستاره، خورشید و اعدادی چون ۳، ۵، ۹، ۱۱ و غیره، می‌توان نتیجه گرفت که مردمان سیستان و بلوچستان از علم ستاره‌شناسی و نجوم بهره می‌گیرند. از پرکاربردترین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی، نقش دایره است. استفاده از تناسبات و قرینگی در نقوشی مانند دایره، مربع، مثلث و لوزی، از اصلی‌ترین قوانین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی است. نقوش گیاهی نیز به‌صورت طرح‌هایی انتزاعی شکل می‌گیرند. نقش‌هایی انسانی همانند چشم، انسان، زن و مرد و غیره در نمونه نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان قابل مشاهده است. گوش‌ماهی از نمادهایی است که به اصالت و هویت سکه اشاره دارد. از دیگر ویژگی‌های مهم هنر سکه‌دوزی بلوچ، تنوع رنگی و کثرت رنگ‌ها است. رنگ در این هنر، توسط نخ‌های رنگی پشمی شکل می‌گیرد و در بیشتر نمونه‌های سکه‌دوزی، رنگ غالب بر زمینه قرمز و سبز است و رنگ‌هایی چون آبی و سفید نیز در تمامی نمونه‌ها موجود هستند.

واژگان کلیدی

سکه‌دوزی، سیستان و بلوچستان، نقوش، نماد

*مسئول مکاتبات: j.amin@ferdowsmashhad.ac.ir

©2024 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

۱. مقدمه

بلوچستان دروازه بین فرهنگ‌های هند و ایران است. قدمت زبانی، فرهنگی و موقعیت جغرافیایی سبب شده تا این سرزمین محلی برای شکوفایی هنر باشد (Nadiem, 2007, p. 13). از نقاشی‌های دره‌نگاران با قدمتی چند هزارساله در جنوب (مکران) تا سفال‌گری و نقاشی‌های کوه اوشیدا در شمال (سیستان)، نقوش و شمایل متن اصلی هنر بلوچ است (Dashti, 2012, p. 136-137). در فرهنگ کهن منطقه، زنان جایگاه هنری والایی داشته‌اند؛ چنان‌که آوازهای بلوچی (سوت) را زنان بلوچ باید سر می‌دادند (Keiany, 2015, p. 20-25). حضور استعمار انگلیسی و جنگ‌های بلوچستان در آغاز سده گذشته، سبب افول هنر و در مواردی فراموشی یک هنر به‌خصوص، در این خطه شده است (Badalkhan, 2013, p. 120-125). از مهم‌ترین هنرهای رو به زوال، سکه‌دوزی است. سوزن‌دوزی و یا سکه‌دوزی، هنری با قدمت و دارای جنبه‌های زیبایی‌شناختی فراوان و از هنر این زنان است. در سکه‌دوزی نمادها جایگاه بااهمیتی دارند. نقش‌ها بیشتر از طبیعت و مفاهیم اخلاقی سرچشمه می‌گیرند. این پژوهش با بررسی هنر سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان، سبب شناخت ابعاد فرهنگی و کهن این منطقه می‌شود. بر این اساس، هدف این پژوهش، تبیین و گونه‌شناسی ساختار و نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان است. از این‌رو، پرسش اصلی این است که هنر سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان چه ساختار و نقوشی دارد؟ در این پژوهش، به ساختار و نقوش هنر سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان و در پی آن، معنای نقوش و نمادها مبتنی بر فرهنگ عامه منطقه پرداخته می‌شود که این آثار مربوط به پنجاه سال اخیر هستند.

۲. پیشینه پژوهش

منبعی که به‌طور مستقیم به ساختار و نقوش هنر سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان بپردازد، یافت نشد. تنها در برخی منابع، به سکه‌دوزی اشاره شده است که در این بخش، به نمونه‌هایی از آن‌ها می‌پردازیم.

جانب‌اللهی در مقاله‌ای با عنوان «مساکن سنتی بلوچ»، به این موضوع می‌پردازد که عناصر اصلی هنر سکه‌دوزی و سوزن‌دوزی آینه است و به‌عنوان موتیف‌هایی در مساکن بلوچ نیز کاربرد دارد و آینه از مواد اولیه در هنر سکه و سوزن‌دوزی و معنی نمادین و ارزش آینه در تمامی هنرهای بلوچستان یکسان است (Janeb Allahi, 1996). قربانی نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقش‌آفرینی با سوزن»، به موضوع تلفیق سوزن‌دوزی با سکه‌دوزی از لحاظ تنوع و زیبایی می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که نقوش سوزن‌دوزی کاملاً برگرفته از طبیعت هستند و هنر سکه‌دوزی نیز همانند سوزن‌دوزی در شکل‌گیری نقوش، آمیخته با طبیعت است (Qorbani, 2002). رنگچیان در مقاله‌ای با عنوان «هنر به مثابه پیشه»، به این موضوع می‌پردازد که سکه‌دوزی هم می‌تواند به‌عنوان صنعت در کنار دیگر هنرها قرار گیرد و منبعی برای درآمد زنان بلوچ باشد (Rangchian, 2011).

مرتضوی در پژوهشی با عنوان «بومی‌سازی باستان‌شناسی و هنرهای سنتی» که مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان است، اشاره کوتاهی به هنر سکه‌دوزی داشته و تنها در توضیح مختصری به هنر سکه‌دوزی پرداخته است (Mortazavi, 2013). یعقوبی در مقاله‌ای با عنوان «سوزن‌دوزی‌های پوشاک زنان بلوچ»، به این موضوع می‌پردازد که چه طرح‌ها و رنگ‌هایی در پوشاک زنان بلوچ به‌کار رفته است و اشاره موردی به هنر سکه‌دوزی نیز دارد (Yaqoubi, 2013). قوی‌پنجه نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقش و رنگ در هنر سکه‌دوزی بلوچ»، به موضوع نقوش در هنر سکه‌دوزی می‌پردازد و هنر سکه‌دوزی به روش مقوایی و منجوق‌دوزی و سکه‌دوزی آینه‌کار جدید را بررسی می‌کند. او نتیجه می‌گیرد که تولید و عرضه سکه‌دوزی جنبه خودمصرفی دارد و هنری بومی است (Qavi Panjeh, 2015).

خسرویان و محمودی عالمی در پژوهشی با عنوان «سوزن‌دوزی و جایگاه آن در فرهنگ پوشش مردم بلوچ»، به این موضوع اشاره دارند که هنر سکه‌دوزی می‌تواند تزیینی در پوشش زنان بلوچ باشد و آینه‌دوزی نام گیرد و پس از آن، به کاربرد هنر سکه‌دوزی می‌پردازند (Khosravian & Mahmodialami, 2018). طاهر عزیزی و شیخی در پژوهشی با عنوان «گونه‌شناسی و تحلیل نقوش قوم بلوچ در بلوچی دوزی سرحد و مکران»، به بررسی فرمی و محتوایی نقوش می‌پردازند و نتیجه می‌گیرند که تحلیل فرم و نقوش سوزن‌دوزی‌های بلوچ برگرفته از باور بلوچ است؛ همان‌گونه که نقوش سکه‌دوزی برگرفته از باور و عقاید بلوچ است (Taherazizi & Sheikhi, 2021).

با توجه به موارد اشاره شده، مشاهده می‌شود که در زمینه هنر سکه‌دوزی، پژوهش‌های محدودی انجام گرفته است. در بیشتر این پژوهش‌ها، تنها به هنر سکه‌دوزی و زیبایی نقوش پرداخته شده است.

۳. روش شناسی پژوهش

ماهیت این پژوهش، کاربردی است و از نظر نوع، توصیفی — تحلیلی به شمار می‌رود. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، مشاهده تصاویر و مصاحبه است. روش تحلیل، کیفی است. روش نمونه‌گیری، با توجه به نمونه‌های موجود مرتبط به مورد مطالعاتی، گزینشی است و هفت نمونه از ۵۰ سال اخیر بررسی شده است. برای تحلیل آثار، در هر نمونه از موارد یافت شده سوزن‌دوزی، ابتدا جنبه‌های صوری با شیوه توصیفی بیان می‌شود. در گام دوم، رنگ‌ها که بخشی از ویژگی‌های ظاهری است، به دلیل اهمیت بیشتر، به‌صورت جداگانه تحلیل می‌شود. در گام آخر، نقوش اثر بررسی و تحلیل می‌شود. بیان معنای صریح یا نمادین نقش‌ها در هر اثر، بر اساس مصاحبه‌هایی است که در ادامه اشاره شده است. این متخصصان بر اساس فرهنگ عامه در منطقه، به معانی نقوش پرداخته‌اند. در نهایت این بخش، یک جمع‌بندی و مقایسه درباره تمام آثار صورت

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

می‌گیرد. مصاحبه‌ها در این پژوهش، به شرح زیر بوده است:

- مصاحبه اول: رحمت‌الله، ۱۴۰۱ ه.ش. بازارچه رزاق زاده زاهدان، سکه‌دوز بلوچ.
- مصاحبه دوم: راز بی‌بی براهویی، ۱۴۰۱ ه.ش. زاهدان، هنرمند سکه‌دوز و لیکو خوان بلوچ.
- مصاحبه سوم: تارا قاسمی، ۱۴۰۱ ه.ش. زاهدان، سکه‌دوز معاصر.
- مصاحبه چهارم: مبارکی، ۱۴۰۱ ه.ش. زاهدان، سکه‌دوز برجسته در سیستان و بلوچستان.

٤. سیستان و بلوچستان

سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران قرار دارد که از استان‌های تاریخی و سنتی ایران است و دارای گویش‌ها و طایفه‌های گوناگون و شناخته شده‌ای است (Boroujerdi & Rahimkhani, 2018, p. 22-23). بلوچستان از دو منطقه جنوب بلوچستان و شمال بلوچستان تشکیل شده است. سیستان و بلوچستان دارای آب و هوای گرم و خشک است (Farzaneh, 2021, p. 36)؛ اما همراه با طبیعت‌های گوناگون گردشگری است. قوم بلوچ از اقوام اصیل ایرانی هستند (Jain, 2020, p. 10). بلوچستان دارای شش شهرستان است که عبارت‌اند از ایرانشهر، نیکشهر، چابهار، سراوان، زاهدان و خاش. وسعت این سرزمین به ۱۵۵۰۰۰۰ کیلومترمربع می‌رسد که طول آن ۵۶۰ کیلومتر و عرضش ۳۷۵ است (Naseh, 1965, p. 11-14). بلوچستان سرزمینی باستانی با آثار کهن است که از هویت تاریخی ۵۰۰۰ ساله برخوردار است. این قوم از نظر پیشینه تاریخی و ساختار اجتماعی – فرهنگی و جایگاه جغرافیایی، نسبت به سایر اقوام ایرانی از ویژگی خاصی برخوردار است (Beikmohammadi, 2009, p. 43-44). اقتصاد سیستان و بلوچستان از دیرباز تاکنون بر پایه دامداری و کشاورزی بوده است و این امر سبب شده تا مردمانی صبور، خونگرم، با ذوق و خودساخته شوند (Gheissari, 2009, p. 312). سرزمین بلوچستان کنونی از نظر جغرافیایی در موقعیتی قرار می‌گیرد که در دوره هخامنشی مکا و گدروزیا نامیده می‌شد. کاوش‌های باستانی در مناطقی مانند میرجاوه و لادیز، سی میشن، بمپور، اسپیدژ، دامن، گشت، فنوج که امروزه در حوزه بلوچستان ایران قرار دارند، حکایت از شکوفایی تمدنی این نواحی هم‌زمان با آثار تمدن شهر سوخته در سیستان، تپه یحیی در جیرفت و سیلک در کاشان دارد (Mahmoudzehi, 2013, p. 19). بلوچ‌ها در زمان‌های گذشته به جنوب آمده‌اند و در دشت‌ها و دامنه‌های کوه‌های این سرزمین پراکنده گشته‌اند. بلوچ‌ها مردمانی چابک و چالاک‌اند، تیز می‌دوند و زود خسته و فرسوده نمی‌شوند. باهوش‌اند و برای فراگرفتن دانش و هنر شوق و استعداد تمام دارند (Yaqmaei, 1976, p. 33-36). مذهب مردم سیستان و بلوچستان تسنن و تشیع است (Sedaqat, 2018, p. 25).

٥. سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان

هنرهای سنتی و دستی از ارزش‌های بومی هر منطقه هستند که از گذشته برجا مانده‌اند و برخی نیز در حال فراموشی هستند (Gazda, 2002, p. 15-16). صنایع دستی و هنر هر ملت، معرف ذوق و خلاقیت و اصالت تاریخی آن منطقه است که برای زنده نگه‌داشتن هنرهای سنتی نیاز به آموزش و معرفی آن‌ها است (Ghirshman, 1964, p. 10-11). هنرهای گوناگونی میان قوم بلوچ رایج است. عواملی مانند طبیعت، فرهنگ، اعتقادات و تاریخ باعث ایجاد رنگ، فرم، نماد و نقوش گوناگون سبب جنبه زیبایی‌شناسی در هنر منطقه از سیستان و بلوچستان شده است. ارتباط مستقیم بین طبیعت و نقوش را می‌توان در هنرهایی چون قالی‌بافی، گلیم‌بافی، سوزن‌دوزی، خولک‌بافی، دودنی‌بافی، موسیقی، لیکوخوانی، سیس‌بافی، پروازدوزی، سیاه‌دوزی، خامه‌دوزی، حصیربافی، سفال‌گری، زیورآلات و سکه‌دوزی مشاهده کرد (Sedaqat, 2018, p. 36). هنرمندان با ایجاد نقوش و فرم‌های زیبا بر روی بافته‌هایشان سعی دارند تا به جبران کاستی‌های طبیعت پیرامونشان بپردازند و به این ترتیب، هنرمند، هستی را نه آن‌چنان که هست، بلکه آن‌چنان که میل داشته به تصویر کشیده است (Rahdar, & Khedri, 2016, p. 60). این دیدگاه در تمام تمدن‌ها و هنرهای پایبند به سنت جاری است (Amin Khandaqi & Hendesi, 2022, p. 363-366). بسیاری از هنرهای بلوچ رو به فراموشی سپرده شده است. در این پژوهش، به هنر سکه‌دوزی می‌پردازیم که دومین هنر رودوزی بلوچستان است.

پیشینه هنر سکه‌دوزی به دوره صفویه برمی‌گردد. سکه‌دوزی از جمله هنرهای سنتی و دستی منطقه بلوچستان است و از آنجایی که تزیینات بر روی پارچه دوخته می‌شوند، رودوزی نام می‌گیرد. منظور از رودوزی، آن دسته از صنایع دستی است که طی آن نگاره‌های سنتی، با استفاده از نخ‌های فلزی یا رنگی با به‌کارگیری ابزار و وسایلی همچون سوزن، قلاب و نظایر آن بر روی پارچه و لباس نقش می‌بندد. در ایران ۱۱۵ نوع رودوزی شمارش شده است (Yavari, 2006, p. 48). هنر سکه‌دوزی، نوعی آویزه تزئینی بر روی دیوار است و در مناطق بلوچستان، به آن هنر منزل هم می‌گویند که معمولاً در این هنر، پارچه‌ها را به اشکال هندسی خاص مانند مثلث و لوزی می‌برند و با اشیایی چون سکه، آیینه‌های هندسی، صدف، گوش‌ماهی، خرمهره، نخ‌های طبیعی و مهره‌های رنگی و منگوله‌های پشمی تزیین می‌کنند. سپس پارچه‌های بریده شده هندسی را به هم می‌دوزند. در گذشته مردم بلوچستان هنر سکه‌دوزی را برای پهن کردن بر روی رختخواب‌ها و پرده و حتی تزیین گردن شتر برای عروس استفاده می‌کردند (Yavari, 2006, p. 46-47). امروزه هنر سکه‌دوزی اصالت قدیم خود را از دست داده و به هنری بی‌جان و فراموش‌شده تبدیل شده است. کاربرد امروزی آن را می‌توان در محصولاتی چون عرقچین، لباس، پیش‌سینه، جانمازی، رومیزی و حتی آویزهای تزیینی مشاهده کرد.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

در سکه‌دوزی، قرمز، بنفش، زرشکی، نارنجی، قهوه‌ای و به‌طور کلی، انواع رنگ‌های قرمز، ۸۰ درصد انتخاب رنگ را تشکیل می‌دهند. اصولاً رنگ‌هایی که در روستاها از آن‌ها استفاده می‌شود، نسبت به نوع رنگی که در شهرهای بزرگ مورد استفاده قرار می‌گیرند، از اصالت بیشتری برخوردارند. در گذشته، نخ‌های مورد استفاده، بیشتر رنگ‌های سبز کم‌رنگ، نارنجی، صورتی، پسته‌ای، قرمز کم‌رنگ (برگرفته از تیتک؛ نوعی سنگ منگنزی) بود. امروزه برای دوخت انواع قطعه‌های جامه زنان، از نخ‌های تیره استفاده می‌شود. انواع نخ‌های مورد استفاده از جنس ابریشم و پنبه است که بیشترین نخ مورد استفاده نخ پنبه‌ای است که به راحتی می‌توان آن را در بازار از واسطه‌ها دریافت کرد. نخ‌های به‌کار رفته در ترکیب هنر سکه‌دوزی و سوزن‌دوزی، به‌صورت مختلف و متنوع انتخاب می‌شوند که بیشتر از نخ‌هایی به رنگ تیره استفاده می‌شود (Qavi Panjeh, 2015, p. 11).

٦. تحلیل آثار

در این بخش، هفت نمونه از آثار یافت شده سکه‌دوزی از منطقه سیستان و بلوچستان بر اساس مطالبی که درباره معانی نقوش و نمادها از مصاحبه‌ها به دست آمده، تحلیل و بررسی می‌شوند. حاصل این بخش، در انتها برای بازشناسی این هنر و مقایسه نمونه‌ها کارکرد دارد.

٦-١. نمونه اول

شکل ۱: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

Figure 1: Balochistan coin embroidery,(Noori,2022)

در (شکل ۱)، نمونه‌ای از سکه‌دوزی شمال بلوچستان و منطقه سیستان را مشاهده می‌کنیم. این اثر در حدود سال ۱۳۲۰ ه.ش ایجاد شده و شامل یک تخته (جُل) همراه با حاشیه و ریشه‌ها (پُلُک) است. می‌توان گفت دوخت و طرح این سکه، یکی از اصیل‌ترین نمونه‌های هنر سکه‌دوزی است. حدود ۳ متر طول و ۶۰ سانتی‌متر عرض دارد که بر روی گِدان دوخته شده است. تمامی اجزاء موجود در این نمونه، طبیعی بوده و با ابزار سنتی تولید شده است. عدم استفاده از فلز، از خصوصیات بارز این اثر است. سکه موجود در این اثر، علاوه بر جنبه زیبایی و تزئینی، جنبه کاربردی هم داشته است. در این نمونه، اشکالی چون دایره‌های کوچک و بزرگ، لوزی و مثلث مشاهده می‌شود که توسط این اشکال، نقش اصلی شکل گرفته است. نخ‌های رنگی به‌صورت تک‌رنگ قابی را اطراف آینه تشکیل داده است که به آن دوخت قاب‌دوزی می‌گویند. گوش‌ماهی‌های ریز به اطراف نخ‌ها، زیبایی ویژه‌ای به آینه‌ها افزوده‌اند. دکمه‌های کوچک صدفی نیز وجود دارد که تراشی به شکل چشم بر روی آن‌ها صورت گرفته است. این دکمه‌ها زمینه اثر را به‌صورت خطی، زیگزاگ، مثلثی و گل پر کرده است. دوخت‌هایی که دکمه‌های صدفی را به زمینه مخمل متصل کرده‌اند، بخشی از طرح و رنگ را تشکیل داده‌اند که به آن دوخت شلال ساده می‌گویند. سکه‌دوزی موجود نوعی از سکه است که بر روی تَلی نصب و بر روی رختخواب‌ها استفاده می‌کردند؛ به‌گونه‌ای که وسایل چیده شده در زیر نمایان نگردد و یا توسط آویزهای فلزی که در پشت کار متصل می‌شده است، به دیوار یا سردر خانه‌ها سکه را آویز می‌کردند. در رنگ غالب زمینه، سرخ و قهوه‌ای و سبز دیده می‌شود؛ گرچه در گذر زمان، رنگ‌ها دچار تغییرات شده‌اند؛ اما همچنان می‌توان حضور رنگ‌هایی چون قهوه‌ای، سبز، نارنجی و آبی را مشاهده کرد. در واقع، رنگ‌پردازی‌ها بدون تداخل است و سعی شده رنگ‌ها به‌صورت یگانه اطراف آینه‌ها را بگیرند. زرد یا نارنجی روشن، به‌عنوان روشن‌ترین رنگ و قرمز تیره، به‌عنوان تیره‌ترین رنگ به‌کار گرفته شده است. این دو رنگ شدیدترین کنتراست تیره و روشنی را ایجاد کرده‌اند.

طبق مصاحبه‌ها، زرد، بیانی از نور، روشنایی، خورشید و روز است. در کنار این دو طیف، رنگ‌های سرد و گرم دیگر چون سبز، آبی و نارنجی سبب شده تا تیره و روشنی یکسانی در اثر ایجاد شود. استفاده از گوش‌ماهی درشت (کُچک)، مربوط به دریاچه هامون است. همچنین استفاده از سکه در روایت متن اصلی کار، از مشخصات بارز این اثر است. کچک در بلوچستان نمادی از پاکی و زیبایی درونی است. صدف‌ها معنایی زنانه

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]

Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

دارند. نمونه موجود، نقش اصیل پنج آدِنکی (پنج آینه‌ای) را دربر دارد. می‌توان گفت این نقش یکی از اصیل‌ترین نقوش سکه‌دوزی مربوط به سیستان است و این نقش توسط آینه‌های گرد شکل گرفته است. دوخت متراکم پُلُک‌ها به بخش پایین کار وزن بالایی می‌دهد و برخلاف متن کار، دارای الگوی تکرارشونده هستند. اندازه متن بدون حاشیه‌ها با اندازه پلک‌ها (منگوله‌ها) برابری دارد و بافنده در ترکیبات نقش‌ها از الگوی اعداد ۳، ۴، ۵، ۷ و ۹ پیروی می‌کند. استفاده از نماد صلیب به‌وضوح قابل مشاهده است. گل‌های کوچک حاشیه‌ها دارای ۱۲ صدف کوچک به‌عنوان گل‌پر است و تناسب و تعداد در دیگر نقش‌ها نیز دارای الگوی تکراری هستند. نقش‌ها در یک لوزی با ۹ آینه ترسیم می‌شوند و توسط ترکیب ۳ دایره عمودی (مجموع ۷ آینه) از نقش دیگر جدا می‌شوند. طبق مصاحبه‌ها، ۴ عنصر پایه در فرهنگ بلوچستان دارای جایگاه اعتقادی هستند که آب، باد، خاک و آتش را در بخش پلک‌ها (ریشه و منگوله‌ها) می‌توان دید. هر پلک دارای تمام عناصر وجودی است که از بالا و قسمت پایین به قهوه‌ای (خاک) ختم می‌شود؛ گویی که هر پُلُک یک انسان را نشان می‌دهد، انسان‌هایی در کنار هم که متن کار را مانند یک آسمان پرستاره استوار نگه می‌دارند. از کُچک‌ها و صدف‌های هامون در متن کار به‌خصوص در تزئین ریشه‌ها بسیار استفاده شده است؛ زیرا هامون دارای تقدس است. بافنده از این عنصر استفاده می‌کند تا به اثر جنبه روحانی دهد و نمادی از سعادت را بیان کند.

۶-۲ نمونه دوم

شکل ۲: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

Figure 2: Balochistan coin embroidery,(Noori,2022)

در (شکل ۲)، سکه‌ای را مشاهده می‌کنیم که مربوط به بخش جنوبی بلوچستان، منطقه مَکُران است. تولید اثر مربوط به دهه ۱۳۴۰ ه.ش است. جُل یا زمینه اصلی، ترکیب بزرگ‌تری نسبت به ریشه‌ها دارد. در این نمونه، استفاده از سکه جایگاه کم‌تری در کار دارد و مرواریدهای رنگی بخش بیشتری از تزیینات را تشکیل داده است. استفاده از فلز در این نمونه مشاهده می‌شود که همانند قابی اطراف ریز آینه‌ها را دربر گرفته است. طرح و نقش در این نمونه، از سکه‌دوزی تحت تأثیر فرهنگ و هنر هندوستان است و دلیل آن نزدیکی منطقه مَکُران به هندوستان است. در زمینه اصلی، وجود آینه‌های گرد بزرگ را مشاهده می‌کنیم که اطراف آن با آینه‌های کوچک در دو سایز مختلف تزیین شده است. آینه‌های مربع در نقوش زمینه قابل مشاهده است. اطراف تخته اصلی، دو حاشیه یکی در بالا و دیگری در پایین تزیین شده است. خطوط اصلی حاشیه با سکه (دکمه‌های صدفی) تزیین شده و طرح حاشیه‌ها طرح‌های چوتَل و مثلثی هستند که توسط دکمه‌ها و مرواریدهای رنگی شکل گرفته است. نقوشی چون دایره، مربع، لوزی و مثلث تمامی طرح‌ها و نقش‌های سکه را تشکیل داده است. وجود پُلُک‌های یک‌دست و قرینه در انتهای اثر را که به حاشیه پایینی متصل شده‌اند، مشاهده می‌کنیم. کُچک‌های بزرگ در لابه‌لای پُلُک‌های مشتی به سکه زیبایی بیشتری می‌بخشند.

زمینه اصلی سکه، توسط مخملی نارنجی بر روی پارچه‌ای گدانی شکل گرفته است. در این نوع قاب‌دوزی، اطراف آینه‌ها به‌صورت چند رنگ به‌کار رفته است و وجود تنالیته رنگی در تمام اثر مشاهده می‌شود. طبق مصاحبه‌ها، در فرهنگ این منطقه، رنگ آبی در اطراف قاب آینه‌ها و در مرواریدها، نشان از پاک بودن دارد و آبی همانند قرمز و سبز، رنگی پرکاربرد در هنر سیستان و بلوچستان است. وجود رنگ آبی در کنار زمینه نارنجی، نشان از کاربرد دو رنگ مکمل است. رنگ سبز در طیف رنگی مختلف در حاشیه، زمینه اصلی و ریشه‌ها مشاهده می‌شود و حس زنده بودن و زندگی را بیان می‌کند. سبزهای سکه موجود نظیر سبز ماشی، سبز یشمی، سبز زیتونی و صدری است و تداوم و اعتبار را تداعی می‌کنند

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

و نشان از طبیعت دارد. طیف رنگ‌هایی از نارنجی در قاب آینه‌ها و دکمه‌های رنگی، زمینه مخمل و حتی پُلُک‌های ریشه مشاهده می‌شود. رنگ نقره‌ای در اطراف قاب آینه‌های ریز همانند خاکستری نقش بسته است و در میان رنگ‌های سرد و گرم، حالتی خنثی را بیان می‌کند. خاکستری متالی همانند نقره‌ای در ترکیب با رنگ‌های دیگر، به بیان قدرت و جسارت می‌پردازد. وجود رنگ فیروزه‌ای سبب نوآفرینی در این نمونه از سکه‌دوزی است.

طرح اصلی زمینه در این نمونه از سکه‌دوزی، تیر و دل، نام دارد. دل، به آینه گرد در وسط زمینه گفته می‌شود و تیر، چهار آینه است که در ردیف‌های دوتایی به‌صورت خطی در اطراف آینه دل قرار گرفته است. نقش مثلث در اثر، جایگاه بیشتری دارد و همچنین نقوشی از چندضلعی‌های دیگر در کار دیده می‌شود. استفاده از ترکیب عدد ۹ و ۱۱ در کار تکرار شده است و در ریشه و پُلُک‌ها عدد ۱۱ مشاهده می‌شود. درخت نخل را در نقوش زمینه می‌بینیم که در فرهنگ بلوچستان دارای تقدس و شخصیت و نماد فراوانی و برکت است و به این نقش دُموکی می‌گویند.

در دل هر طرح، آینه‌ای بزرگ که در اطراف آن مهره‌های همانند اشعه نور، نقشی از خورشید را نشان می‌دهد و بیان‌گر نمادی از خورشید و نور است. در بلوچستان، خورشید به معنای روز و روشنایی (رُچ) است. در حاشیه‌ها، نقوش زیگزاگی به نام نقش چوتَل به‌کار رفته است که همانند کوه‌هایی در کنار هم نقش‌آفرینی می‌کنند. در ریشه‌ها، نمادگرایی اعدادی چون ۱، ۲، ۳، ۶ و ۱۱ مشاهده می‌شود. عدد ۱ به رنگ آبی در بین اعداد و رنگ‌های دیگر در مرکز منگوله‌ها به‌کار رفته است و به آن کُچک متصل شده است و می‌تواند نمادی از پاک و مقدس بودن دریاچه هامون و سفیدی کُچک را نشان دهد که بیان‌گر معصومیت زن است. عدد ۱ عددی یگانه است و به یگانگی و یکتایی خالق اشاره دارد. عدد شش در ابتدا و انتهای منگوله‌ها همراه با ترکیب عدد سه است که در دو دسته منگوله سه تایی قرمز رنگ عدد شش شکل گرفته است.

۶-۳. نمونه سوم

شکل ۳: سکه چلچوک، (Noori, 2022)
Figure 3: Chelchouk coin,(Noori,2022)

در (شکل ۳)، ابتدا سکه در تکه‌های جداگانه دوخته می‌شود و بعد تکه‌ها به هم متصل می‌شود که به آن چلچوک یا همان چهل تکه می‌گویند. چهل تکه به‌صورت جدا دوخته می‌شود و سپس به هم متصل می‌شوند و تکه‌ها معمولاً در ابعاد ۲۰ در ۲۰ انتخاب می‌شوند. اشکال معمولاً بیشتر در شکل مربع، لوزی، مثلث دیده می‌شوند و حاشیه کار به‌صورت مستطیل شکل گرفته است. این نوع سکه فقط جنبه تزئینی و دیوارکوب دارد. آینه‌ها به‌صورت تک آدِنکی (تک آینه‌ای) به‌کار رفته‌اند و وجود منجوق و آیینه‌های ریز قاب‌دار، نشان می‌دهد که این نمونه قدمت زیادی ندارد. اشکال آینه‌ها به‌صورت گرد است که اطراف آن‌ها با نخ قاب‌بندی شده و اطراف قاب نفعی را دکمه‌های پلاستیکی احاطه کرده است. در طرح، از آینه‌های ریز با قاب طلایی (طلاییک) به‌عنوان مرکز گل‌هایی استفاده شده است که اطراف آن با مهره‌های سفید اشکی‌مانند پر شده و شکل گل را ایجاد کرده است. در حاشیه‌ها، نقش آینه بزرگ به‌عنوان مرکز و ۵ آینه و گلبرگ در اطراف آن‌ها دیده می‌شود که همانند گل پنج‌پر نقش‌آفرینی می‌کنند. تزئیناتی با منجوق‌های طلایی و آبی همانند طرح خورشید در زمین مشاهده می‌شود و در حاشیه نقش ۶ گلبرگ را به خود گرفته و در تکه‌های کوچک به‌صورت نقش خورشید دیده می‌شوند. تمام اطراف هر مربع (تکه) و حاشیه اصلی کار، با دکمه‌های پلاستیکی طرح صدفی تزیین شده است. این تزیینات در برخی از بخش‌ها، به‌صورت مثلثی است. قسمت اتصال هر تکه به تکه دیگر، با یک پُلُک رنگی کاموایی تزئین شده است. رنگ‌های هر ردیف در یک راستا، یکی هستند. در بخش پایینی، سکه تکه‌ها به‌صورت مثلثی شکل گرفته‌اند. طرح درون آن‌ها، ۳ آدنکی (۳ آینه‌ای) با یک گل منجوقی است. در رأس هر مثلث، یک منگوله متصل شده است که با کُچک تزیین شده و دارای تزیینات منجوق‌دوزی است. این منگوله‌های سه‌تایی تماماً با دست درست و منجوق‌دوزی شده و سپس به سکه متصل می‌شوند.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]

Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

رنگ‌های موجود در نمونه سکه چلچوک، بسیار محدود هستند. رنگ غالب در زمینه مشکی است. مشکی دقیقاً در مقابل رنگ سفید مهره‌های اشکی و دکمه‌های صدفی قرار گرفته است. سازندگان مخمل مشکی را برای بهتر جلوه دادن مهره‌ها و نقوش به‌کار برده‌اند. تمامی تکه‌ها، مهره‌ها و دکمه‌های طرح صدفی، رنگ سفید را نشان می‌دهند که بیان‌گر خلوص است. این امر یکپارچگی خاصی به نقش داده است. سفید، رنگی پاک است و نشان از مقدس بودن دارد. در کنار زمینه تیره کنتراست شدید تیرگی و روشنی را ایجاد کرده و سبب بیان صلح درونی شده است. همان‌طور که مشاهده می‌کنیم قاب اطراف تمامی آینه‌های بزرگ به‌صورت تک‌رنگ، آبی شکل گرفت. رنگ آبی در تزئین منجوق‌ها در کنار آینه‌های کوچک طلایی به چشم می‌خورد که طلایی نام خود را از عنصر طلا گرفته و در دسته رنگ‌های گرم قرار می‌گیرد. بر اساس مصاحبه‌ها، در این آثار، طلایی می‌تواند معنای ثروت و دارایی را نشان دهد و بر روی زمینه مشکی و در کنار رنگ آبی، نمادی از بخشندگی و سخاوت باشد. رنگ‌هایی چون سبز، قرمز، صورتی، قهوه‌ای و بنفش تیره و نارنجی در پلک‌ها (منگوله‌ها) به‌کار رفته است و جنبه تزئینی دارد. در هر ردیف از محل اتصال تکه‌ها، رنگ پلک‌ها در راستای افقی تا انتهای سکه به یک رنگ است و از بالا از رنگ قرمز شروع شده و صورتی سپس سبز و بنفش و دوباره سبز قرار گرفته، در انتها، در رأس هر مثلث از سکه‌دوزی را پلک رنگ آبی تشکیل داده که محل اتصال به منگوله‌های قهوه‌ای است.

نقوش اصلی به‌کار رفته در نمونه سکه چهل تکه، نقشه مربع است که در چهل بخش به‌کار رفته است. نقش چهل تکه، نقشی مقدس است؛ زیرا دارای ۴۰ مربع است و بیشتر مکان‌های مقدس را به شکل چهارگوش می‌سازند. پس از مربع، وجود دایره (آینه‌ها) در مرکز هر مربع نقش‌آفرینی می‌کند. دایره، دومین نماد از ۴ نماد اصلی مرکز است. در فرهنگ بلوچستان، دایره در مرکزیت مربع، نمادی است از زندگی که بر روی زمین (مربع) در حال چرخش است و زندگی‌بخشی می‌کند. در این نمونه، دایره‌ها با ترکیب رنگ آبی نمادی از آسمان پیدا کرده و در ترکیب با مربع، گویی بیان‌گر گفت‌وگو بین آسمان و زمین است. وجود تک آینه‌ها، نشان از عدد یک دارد. همان‌طور که مردم سیستان و بلوچستان یکتاپرست هستند، عدد یک نزد آن‌ها مقدس بوده و بیان‌گر یکتاپرستی خدای احد و یگانه است. وجود نقش منجوق‌ها با مرکزیت آینه‌های ریز با قاب طلایی، سبب شکل‌گیری نقش خورشید شده که خورشید در شمال و جنوب بلوچستان بسیار مقدس است و بیان‌گر روز (روچ) و روشنایی است. وجود پنج گل با تزئین مهره‌ها و طلاییکه‌ها با مرکزیت آینه در حاشیه، می‌تواند بیان‌گر گل پنج‌پر باشد که نشان از عدد ۵ دارد و عدد ۵ از عدد ۳ (مردانگی) و ۲ (زنانگی) شکل‌گرفته است. اعدادی چون ۶ هم در سکه چهل تکه قابل مشاهده است.

٦-٤. نمونه چهارم

شکل ٤: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

Figure 4: Balochistan coin embroidery,(Noori,2022)

در (شکل ۴)، نمونه‌ای دیگر از سکه‌دوزی بلوچستان را مشاهده می‌کنیم که بر روی پشم بز دوخته شده است. ابعاد این نمونه معمولاً در ۳ یا ۴ متر طول و ۵۰ یا ۶۰ سانتی‌متر عرض است. در پشت کار، حلقه‌های فلزی دست‌ساز نصب می‌شود تا بتوانیم سکه را به دیوار آویز کنیم. طرح زمینه، برگرفته از نقوش لوزی مانند و مثلث است که توسط برش پارچه‌های مخملی، شکل گرفته است. طرح اصلی در داخل هر لوزی، نقوش پنج آینه‌ای است که اطراف آینه‌ها با نخ‌های رنگی به‌صورت قاب‌بندی دوخته شده است. وجود دکمه‌های صدفی در اطراف قاب آینه‌ها به‌صورت اشکالی چون گرده، ستاره‌ای، مثلثی و در حاشیه، به‌صورت نوارهایی با تزیین زیگزاگی دیده می‌شود. در اطراف دل کار (لوزی‌ها)، مثلث‌هایی با نقش تک آینه شکل‌گرفته است. سکه موجود دارای دو حاشیه باریک یکی در بالا و دیگری در پایین و یک زمین در بین دو حاشیه را دارا است.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

در انتها، منگوله‌هایی (پُلُک‌ها) به‌صورت مشتی تمام طول پایین سکه را تزیین کرده است. بین مشتی‌ها کُچک قرار گرفته است و قرینگی نقوش و طرح در تمامی تزیینات دیده می‌شود.

رنگ اصلی زمینه، توسط سبز روشن و قرمز تیره شکل گرفته است و این دو رنگ به‌صورت مکمل، زیبایی بصری ویژه‌ای را در تمام سکه نمایان ساخته است. رنگ آینه‌ها در نقش (چُک‌ها) یکی است. در طرح‌های لوزی با رنگ مرکز، به‌صورت تک‌رنگ و رنگ‌های آینه‌های دیگر، در یک راستا به یک رنگ است. رنگ‌های موجود در تزیینات هر طرح از مخمل متفاوت است. رنگ‌های گرم در این سکه، بیشتر کاربرد داشته است. در جایی که قرمز در کنار نارنجی و بنفش، مکمل هم نیستند، کنتراست هم‌زمانی رنگ را ایجاد می‌کنند. کنتراست هم‌زمانی از این حقیقت ناشی می‌شود که چشم با مشاهده هر رنگ، به‌طور هم‌زمان به مکمل آن نیاز پیدا می‌کند و در صورت عدم حضور این مکمل، خود به خود آن را ایجاد می‌کند.

در سکه موجود، رنگ‌هایی چون سبز، قرمز تیره، زرد، قرمز روشن، نارنجی، بنفش و آبی به‌کار رفته است. در این اثر، ۷ رنگ موجود است که قرمز و سبز در یک مکمل و نارنجی و آبی در مکملی دیگر و زرد و بنفش هم به‌صورت مکمل به‌کار گرفته شده است. در ریشه‌های کار، همانند نمونه سکه اول، رنگ آبی در بین رنگ‌های دیگر، چون نارنجی و سبز قرار گرفته است و کچک‌هایی در اطراف آن نصب شده‌اند، حس دریا را به این رنگ القا می‌کنند؛ دریایی جوشان در کنار دو نارنجی آتشین، رنگ قرمز تیره در رأس و انتهای منگوله‌ها نشان از شن و ماسه در بلوچستان است.

نقش اصلی در این سکه، نقش اصیل ۵ آدِنکی (۵ آینه‌ای) است که در اطراف هر آینه، به‌صورت دورانی با دکمه‌های صدفی تزئین شده است. در مرکز هر چهار آینه، یک آینه به‌صورت تکی با تزئینات ستاره‌ای، شکل‌گرفته و بیان‌گر نور، روشنایی و روز (روچ) در بلوچستان است. در زمینه طرح، (چُک) را می‌توان مشاهده کرد که در آن، یک آینه به‌صورت تکی نقش بسته و تزئینات مثلثی‌مانند، توسط دکمه‌های صدفی در هر چک صورت گرفته است. بر اساس مصاحبه‌ها، در این آثار، مثلث در سیستان و بلوچستان نمادی از کوه و کوه بیانی از استقامت و ایستادگی است. نقش‌ها از الگوی ۳ و ۵ پیروی می‌کنند. نقش آینه‌ها در هر لوزی با ترکیب سه دایره عمودی و سه دایره افقی شکل گرفته‌ای است که یک دایره در نقوش عمودی و افقی یکسان است و به‌عنوان مرکز کاربرد دارد. خطوط زیگزاگی در حاشیه‌ها، نمادی از طرح چپی و راستی و (چوتَل) هستند که یک نقش تزیینی در سکه‌دوزی است. الگوی عدد ۳ در طرح‌های مثلثی بسیار دیده می‌شود. وجود کُچک‌ها (گوش‌ماهی) در ریشه‌ها که از دریاچه هامون گرفته شده است، مقدس بودن هامون را نزد مردمان سیستان و بلوچستان بیان می‌کند. گوش‌ماهی‌ها علاوه بر مفهوم پاک بودن نمادی از ثروت و روزی را در مناطق مختلف بیان می‌کند.

٦-٥. نمونه پنجم

شکل ۵: سکه پنج آینه‌ای، (Noori, 2022)
Figure 5: Five mirror coin,(Noori,2022)

(شکل ۵)، از آثار شمال بلوچستان، منطقه زاهدان است. این اثر تولید دهه ۱۳۶۰ ه.ش است. اثر فارغ از مصنوعات است و استفاده از سکه (دکمه‌های صدفی) در کار با وسواس زیادی انجام شده است. کُچک‌ها در کار، به شکل اصیل آن به‌کار رفته‌اند. زمینه اصلی توسط دو حاشیه باریک، یکی در بالا و دیگری در پایین شکل گرفته است. هر حاشیه توسط سکه‌ها به سه قسمت تقسیم شده است و دارای یک زمینه باریک و دو حاشیه سکه‌ای است. نقش اصلی به‌صورت مثلثی و لوزی توسط پارچه مخملی در دو رنگ شکل گرفته است. تزیینات آینه‌ها به‌صورت اشکال گرد در دو ابعاد، آینه ریز و درشت انتخاب شده است. نقوش اصلی دل کار، نقش پنج آینه‌ای است که اطراف هر آینه بزرگ، توسط سکه (دکمه‌های صدفی) نقشی همانند ستاره نقش بسته است. در رأس و محل اتصال نقوش مثلثی پارچه‌های مخمل، یک آینه گرد با تزیینات قاب‌دوزی نخ و کُچک‌های ریز مشاهده می‌شود. در اطراف هر آینه، قاب‌دوزی‌ها توسط نخ به‌صورت رنگی یگانه صورت گرفته است و سپس حاشیه‌ای از

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

کُچک‌های ریز در اطراف آن شکل گرفته و توسط سکه تزیین شده است. در حاشیه و زمینه اصلی، نقش گل توسط ریز آینه‌ها مشاهده می‌شود. نقش گل و صلیب توسط سکه‌ها نیز در تزیینات حاشیه قابل مشاهده است. در تمام سطح اثر، زمینه و طرح توسط دکمه‌های صدفی وجود دارد. در حاشیه پایینی طول سکه، پُلُک‌هایی یک‌دست با نظم و به‌صورت مُشتی شکل گرفته و توسط گِره، ریشه‌ها به زمینه متصل شده است و در میان پُلُک‌ها، گوش‌ماهی‌های دریاچه هامون را مشاهده می‌کنیم. رنگ اصلی زمینه به رنگ بنفش مایل به صورتی و سبز انتخاب شده است. هر دو رنگ را در تزیینات زمینه و ریشه‌ها نیز مشاهده می‌کنیم. در تزیینات قاب‌دوزی آینه‌ها، رنگ زرد و نارنجی به‌کار گرفته شده است و هر دو نور و روز را تداعی می‌کنند. رنگ سفید سکه‌ها و کچک‌ها در تمام اثر، معصومیت و پاک بودن را بیان می‌کند. رنگ آبی، به‌صورت تیره در قاب آینه‌ها و پُلُک‌های مُشتی به‌کار رفته است. به‌طور کلی، تنوع رنگی در این اثر، بسیار کم است.

در حاشیه‌ها، از ترکیب گل و صلیب استفاده شده است. شکل دایره وسط گل نمادی از وحدت و مرکزیت است. بر اساس مصاحبه‌ها، در این آثار، گل مظهر زیبایی و روح، قلب و عشق است. نقش ستاره در اطراف قاب آینه‌ها توسط سکه‌ها قابل مشاهده است. در سیستان و بلوچستان، ستاره‌شناسی از اهمیت والایی برخوردار است. نقش دایره، نقشی تکراری در تمامی نمونه‌های سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان است. نقوش مثلثی در تزیینات چُک در زمینه اثر به‌کار رفته است. مثلث و وجود آینه‌ها در داخل آن، نماد عدد ۳ را نشان می‌دهد. عدد سه از ترکیب ۱ و ۲ حاصل شده و زندگی و تجارب زندگی را نشان می‌دهد. دقت هندسی در این کار بالا نیست و این بررسی را در ترکیب‌ها سخت می‌کند. عدد ۵ در نقش اصلی قابل مشاهده است که توسط آینه‌ها در رأس اتصال مثلث‌ها شکل گرفته است. پُلُک‌های انتهای سکه‌دوزی در ۱۱ گره به‌صورت سنتی بلوچی شکل گرفته‌اند. روش مشتی منگوله‌ها در این نمونه نیز تکرارشونده است. چهار عنصر آب، باد، خاک و آتش نیز به‌صورت نقشی تکرارشونده در ریشه‌ها قابل مشاهده هستند. عنصر آب در وسط قرار گرفته و دو کچک در اطراف آن متصل شده است. عنصر آب در منگوله‌ها، مقدس بودن دریاچه هامون که از آن گوش‌ماهی‌ها را به دست می‌آورند، یادآور می‌شود. دریاچه هامون در سیستان و بلوچستان نمادی از زندگی است و تصویری از تولد و مرگ را با هم دارد. مفهومی از پویایی و متحرک بودن را بیان می‌کند و با عنصر آب در ارتباط است.

٦-٦. نمونه ششم

(شکل ۶)، یک اثر هنری از بخش مرکزی بلوچستان، ایرانشهر است. سال تولید کار حوالی ۱۳۵۰ ه.ش است. اثر بر روی پشم بز با زمینه‌ای روشن از پارچه مخمل سکه‌دوزی شده است. این اثر دارای دو حاشیه در بالا و پایین و یک سطح در بین است. در انتها، منگوله‌ها به قسمت حاشیه پایینی متصل شده‌اند. نقوشی هندسی چون دایره، لوزی، شش ضلعی و مثلث در تمامی اثر به‌کار رفته است. وجود سوزن‌دوزی را در تزیینات حاشیه و زمینه توسط نخ‌های رنگی مشاهده می‌کنیم. آینه‌ها به‌صورت اشکال گرد در دو سایز کوچک و بزرگ در زمینه و حاشیه به‌کار رفته‌اند. آینه‌ها در طرح اصلی توسط نخ‌ها به‌صورت چند رنگ قاب‌دوزی شده است. تزییناتی که در ترکیب با آینه‌های ریز سوزن‌دوزی شده‌اند، نقشی از چشم را پدید آورده‌اند. وجود کُچک‌های ریز در زمینه در اطراف قاب آینه‌ها مشاهده می‌شود و به اثر اصالت می‌بخشد. دکمه‌های صدفی در این نمونه از سکه‌دوزی بلوچستان، به‌عنوان نماد اصلی از تزیینات در دوخت حاشیه‌ها و نقوش اصلی زمینه به‌صورت خطی، لوزی و مثلثی به‌کار رفته است. استفاده از نخ‌هایی از جنس طبیعی و عدم ورود مصنوعات قابل مشاهده است. ترکیب رنگی فراوان اثر، نشان از مشخصات هنر جنوب بلوچستان دارد. در انتها، پُلُک‌ها و منگوله‌ها به روش مُشتی به همراه تزییناتی از کُچک به‌صورت قرینه قابل مشاهده هستند.

شکل ٦: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

Figure 6: Balochistan coin embroidery,(Noori,2022)

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

رنگ زمینه به‌صورت رنگ سبز روشن و صورتی (گل‌بهی) انتخاب شده است که به مرور زمان، رنگ‌های مخمل از بین رفته‌اند و فقط در نقاطی محدود مشاهده می‌شوند و تنها زمینه کرم رنگی از زمینه بافت مخملی به جای مانده است. وجود رنگ سبز به‌عنوان رنگ اصلی، سبب درخشش رنگ‌های دیگر شده است. طیف رنگ‌های سبز روشن در سوزن‌دوزی‌های زمینه نیز مشاهده می‌شود. در ریشه‌ها، سبز تیره بیانی از تداوم و اعتبار را تداعی می‌کند. نارنجی مخمل زمینه در ملایم‌ترین حالت به‌کار گرفته شده است و نشان از رنگ گل‌بهی دارد. ترکیب رنگی فراوان در تمامی اثر قابل مشاهده است. در اطراف آینه‌ها، نخ‌های قاب‌دوزی نیز به‌صورت ترکیبی از رنگ‌های مختلف دیده می‌شود. وجود رنگ آبی در زمینه، حاشیه و ریشه‌ها به‌صورت کم‌رنگ و پر رنگ، احساسی از آرامش را در تمام سکه‌دوزی نمایان می‌سازد. وجود رنگ صورتی که در اطراف برخی ریز آینه‌ها سوزن‌دوزی شده است، نوعی مؤنث بودن و زنانگی را بیان می‌کند. در کنار آن، رنگ‌هایی چون نارنجی و قرمز مشاهده می‌شود. نارنجی نیز مانند قرمز سرخی آتش را نشان می‌دهد و در بیان، به عشق و شادی می‌پردازد. قرمز همانند نمونه‌های قبلی به‌صورت پرکاربردترین رنگ در هنر سکه‌دوزی پدیدار می‌شود و در ریشه‌های اثر نیز قابل مشاهده است. رنگ جدیدی همانند قهوه‌ای روشن و خردلی در این نمونه وجود دارد که در نمونه‌های قبلی مشاهده نمی‌شود.

نقش اصلی و قالب بر این نمونه، نقش چشم (چَم) است که بر زمینه و حاشیه توسط آینه‌های کوچک و سوزن‌دوزی شکل گرفته است. نقش چشم در بیشتر هنرهای سیستان و بلوچستان نمادی پرکاربرد و مقدس است. نقش آینه در اشکال گِرد به‌کار رفته است. دایره، نمادی از آسمان و شروع هستی است. اعدادی چون ۱، ۴، ۵ و ۹ در ترکیب‌بندی نقوش آینه‌ها مشاهده می‌شود. نقش اصلی در دل سکه‌دوزی، نقش ۹ آینه با ترکیب ۵ آینه بزرگ و ۴ آینه کوچک است. عدد پنج، همان عدد مرکز و نشان دهنده نقش صلیب است که در این نمونه، از ترکیب عدد ۴ و ۵ نقش ۹ آینه‌ای شکل گرفته است. در تمامی اثر، نقوشی چون مربع، لوزی و مثلث توسط نخ‌های رنگی و سکه شکل گرفته است. بر اساس مصاحبه‌ها، نقوش مثلثی، نمادی از کوه‌های سیستان و بلوچستان هستند. مثلث و کوه، بیان‌گر استقامت و ایستایی است. مثلث، نشان از عدد سه دارد. نقوشی چون مربع و لوزی نمادی از زمین هستند که بر چهار ضلع استوار شده و با عدد چهار در ارتباط است. لوزی نمادی از زن و زنانگی در سیستان و بلوچستان است. در ریشه‌ها، نمادگرایی عدد ۱۱ را مشاهده می‌کنیم که توسط یازده پُلُک مُشتی شکل گرفته است. در انتها، وجود کُچک‌ها و دکمه‌های صدفی در ارتباط با رنگ سفید، نمادی از پاک بودن و خلوص را نشان می‌دهد. کُچک، در بلوچستان به معنای رنگ سفید است و نمادی از پاکی، زیبایی درونی و صفات مثبت، ویژگی‌های پسندیده و نیک است.

٦-۷. نمونه هفتم

(شکل ۷)، مربوط به شمال بلوچستان و منطقه زاهدان است و در موزه بزرگ سیستان و بلوچستان در منطقه زاهدان نگه‌داری می‌شود. زیرساخت اصلی سکه از پشم بز است. در این نوع، ابتدا نخ بز را می‌ریسند و سپس پارچه‌ای همانند خیمه یا گِدان از آن به دست آورده‌اند. همان‌طور که در تصویر مشاهده می‌کنیم، زمینه اصلی بر گِدان از مخمل‌های مثلث و لوزی شکل در دو رنگ متفاوت است. سکه موجود بدون حاشیه است و عرض زمینه اصلی هم اندازه پُلُک‌ها است. در بالای اثر، کُچک‌های بزرگ در یک ردیف به‌صورت منظم، تمام طول سکه را دربر گرفته‌اند. زمینه اثر توسط نقش ۵ آینه‌ای در لوزی و تک آینه‌ای در مثلث شکل گرفته است. سکه‌ها (دکمه‌های صدفی) در این نمونه، از تزئینات اصلی به شمار می‌روند و به‌صورت خطی دو ردیف دور تا دور زمینه اثر را دربر گرفته‌اند. اطراف قاب آینه‌های گرد، توسط سکه‌های صدفی تزئین شده است. در هر لوزی، ۴ طرح مثلثی مانند و در هر مثلث، ۲ طرح مثلثی دیگر توسط دکمه‌های صدفی نقش گرفته است. تزئینات در این نمونه، در عین سادگی، بسیار پرمعنا است و مخاطب را جذب می‌کند. در طول پایینی سکه، در محل اتصال زمینه به ریشه‌ها، ابتدا یک کُچک وصل شده است و سپس پُلُک‌های مشتی در رنگ‌های مختلف به‌صورت یک دست و منظم به همراه تزئینات کُچکی تمام طول پایین سکه را دربر گرفته است.

شکل ۷: سکه‌دوزی بلوچ، (Noori, 2022)

Figure 7: Baloch coin embroidery,(Noori,2022)

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

بر زمینه اصلی اثر، رنگ سبز و قرمز غالب است که در کنار هم دو رنگ مکمل هستند. رنگ قرمز در میان چهار رنگ سبز همانند گلی سرخ در بین سرسبزی‌ها می‌درخشد. قرمز به‌کار رفته در این نمونه، قرمز گلی است که در کنار سبز بیانی از عشق، سرزندگی و زنده بودن را دارا است. رنگ سبز و قرمز از جمله رنگ‌های اصیل در هنر سیستان و بلوچستان، در تمامی هنرهای این منطقه کاربرد داشته است. مکمل رنگی سبز، به‌عنوان رنگی سرد، در کنار قرمز، به‌عنوان رنگی گرم، نوعی زیبایی سنتی را در اثر ایجاد کرده است. سبز همانند سرسبزی گیاه در ریشه‌های سکه بیان‌گر رشد و رویش است. در اطراف قاب آینه‌ها، مکمل رنگی را بیشتر مشاهده می‌کنیم. سبز در کنار قرمز و نارنجی در کنار آبی تکرار شده است. رنگ نارنجی در ریشه‌های سکه هم مشاهده می‌شود که باز هم در کنار آبی قرار گرفته است. آبی در بلوچستان رنگی پاک به شمار می‌رود و در دسته رنگ‌های اولیه قرار می‌گیرد. در این نمونه از سکه‌دوزی، آبی در اطراف قاب آینه‌ها و در ریشه‌ها قابل مشاهده است. وجود رنگ سفید در کُچک‌ها و دکمه‌های صدفی حس آرام‌بخشی و پاک بودن را در اثر افزایش داده و سفید به‌عنوان روشن‌ترین رنگ در سکه‌دوزی نمایان شده است. در ریشه‌ها وجود رنگ قرمز تیره تداعی‌کننده عنصر خاک است و نمادی از زمینی بودن و فروتنی را نشان می‌دهد.

نماد اصلی در نمونه سکه موجود از زاهدان، نقش ۵ آدنکی و نماد عدد پنج است. نقش ۵ آینه‌ای از نقوش اصیل سکه‌دوزی منطقه سیستان و بلوچستان است و این نقوش در اشکال لوزی‌مانند یا همان مربع شکل گرفته است که بر اساس مصاحبه‌ها، بیان‌گر عدد چهار و نمادی از زمینی بودن است. مربع نیز مؤنث بودن را دارا است. در اطراف نقش مربع، چهار مثلث که نقش چُک نام دارد، نقش بسته است. مثلث نماد عدد ۳ را نشان می‌دهد. وجود نماد مثلث در نقش‌آفرینی دکمه‌های صدفی (سکه‌ها) در زمینه اصلی اثر نیز مشاهده می‌شود. در هر چُک، یک آینه به‌صورت یگانه نقش بسته که بیان‌گر یگانه و بی‌همتایی و نمادی از عدد یک است. در حاشیه بالایی طول سکه و در میان ریشه‌های پایین سکه، کُچک‌هایی را مشاهده می‌کنیم که یادآور اهمیت دریاچه هامون است. کُچک نمادی از پاک بودن و خلوص را دربر دارد و نمادی زنانه است. در ریشه‌ها، نمادگرایی عدد ۱۱ وجود دارد که تعداد پُلک‌ها به بیان این نماد می‌پردازند. یازده در واقع عدد آسمان و زمین است و راه آسمان و زمین را شکل می‌دهد. در انتها، وجود چهار عنصر اصلی باد، آب، خاک و آتش را در رنگ‌های موجود در پُلک‌ها، مشاهده می‌کنیم که یادآور وجود جهان هستی است.

۷. یافته‌های پژوهش

در بررسی نمونه‌های تحلیل شده، مشخص شد که از منظر رنگ‌شناسی، رنگ‌های قرمز، سبز، آبی و سفید در تمام نمونه‌ها وجود دارند. همچنین نمونه اول و چهارم، بیشترین تنوع رنگی دارند. از منظر نقوش و نمادها، تنها دایره و مثلث در تمام نمونه‌ها وجود دارند. همچنین نمونه چهارم بیشترین گونه نقوش و نماد را به خود اختصاص داده است. از منظر اعداد، تنها عدد ۵ در تمام نمونه‌ها وجود دارد. همچنین نمونه اول بیشترین گونه عدد را دارا است. (جدول ۱) جزئیات رنگ‌ها، نقوش و نمادها و اعداد در نمونه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱: مقایسه نمونه‌ها

Table 1: Comparison of samples

نمونه	شکل	منطقه و بازه زمانی	رنگ‌ها	نقوش و نمادها	اعداد
۱		شمال بلوچستان و منطقه سیستان / حدود ۱۳۲۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، بنفش، سفید، قهوه‌ای، صورتی	پنج آدنکی، سه آدنکی، دایره، مثلث، لوزی، چُک، مرکز، کُچک، گل، صلیب	۳، ۴، ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۲
۲		بخش جنوبی بلوچستان، منطقه مَکُران / دهه ۱۳۴۰	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید، فیروزه‌ای، صورتی، نقره‌ای	پنج آدنکی، خورشید، دایره، مربع، مثلث، نخل	۱، ۲، ۵، ۶، ۹، ۱۱
۳	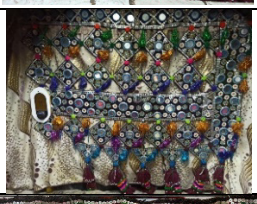	بلوچستان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید، سیاه، صورتی، طلایی	سه آدنکی، خورشید، دایره، مربع، مثلث، گل، صلیب	۱، ۳، ۴، ۵، ۶، ۴۰
۴	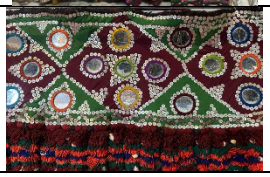	بلوچستان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، بنفش، سفید،	پنج آدنکی، تک آدنکی، ستاره، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، چوتَل، کوه، کُچک، گل، صلیب	۳، ۵، ۱۱

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

۵		شمال بلوچستان، منطقه زاهدان / دهه ۱۳۶۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، سفید، صورتی	پنج آدنکی، سه آدنکی، ستاره، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، کُچک، گل، صلیب	۳، ۵، ۹، ۱۱
۶	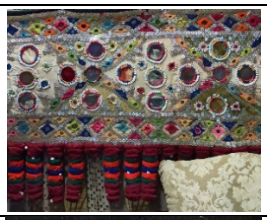	بخش مرکزی بلوچستان، ایرانشهر / حدود ۱۳۵۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، سفید، گل‌بهی، خردلی، صورتی	پنج آدنکی، سه آدنکی، چشم، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، کُچک، گل، صلیب	۳، ۵، ۹، ۱۱
۷	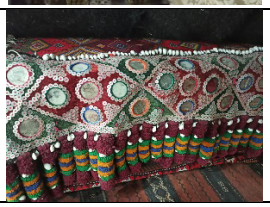	شمال بلوچستان، منطقه زاهدان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید،	پنج آدنکی، تک آدنکی، دایره، مثلث، لوزی، چُک، کوه، کُچک، گل، صلیب	۱، ۳، ۴، ۵، ۱۱

۸. نتیجه‌گیری

بررسی نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان، نشان می‌دهد که نقوش هندسی به‌عنوان مهم‌ترین عنصر زیبایی‌شناسانه هنر سکه‌دوزی مطرح است؛ اما گویای این نکته نیز است که تمامی عناصر هندسی از جمله خط، بافت، شکل، رنگ و ریتم توسط انتزاع نمادپردازانه صورت می‌گیرد. این انتزاع به پیشینه زندگی قوم بلوچ اشاره دارد. این ویژگی خاص زیبایی‌شناسانه انتزاعی هنر سکه‌دوزی را می‌توان نوعی سند هویتی برای سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان دانست که از گذشته تاکنون بوده و هست و به نسل‌های آینده انتقال پیدا می‌کند. نقوش سکه‌دوزی بلوچ با زندگی، طبیعت و بینش مردمان آن منطقه ارتباطی مستقیم دارد. با توجه به نقوشی چون ستاره، خورشید و اعدادی چون ۳، ۵، ۹، ۱۱ و غیره، می‌توان نتیجه گرفت که مردمان سیستان و بلوچستان از علم ستاره‌شناسی و نجوم بهره می‌گیرند. از پرکاربردترین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی، نقش دایره است که به‌صورت آینه‌های گرد طرح اصلی را بر زمینه به وجود می‌آورد. آینه به بیان حقیقت الهی می‌پردازد. استفاده از تناسبات و قرینگی در نقوشی مانند دایره، مربع، مثلث و لوزی، از اصلی‌ترین قوانین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی است. نقوش گیاهی نیز به‌صورت طرح‌هایی انتزاعی، با حفظ ویژگی‌های هندسی شکل می‌گیرند. نقش‌هایی انسانی نیز همانند چشم، انسان، زن و مرد و غیره، در نمونه نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان قابل مشاهده است. نقش‌های انسانی شباهت واضح به انسان ندارند و به دلیل شباهت به ویژگی‌های انسانی، به این نام خوانده می‌شوند. نمادی چون کُچک (گوش‌ماهی) از نمادهایی است که به اصالت و هویت سکه اشاره دارد. کُچک‌ها از دریاچه هامون به دست می‌آمده‌اند و مفهوم رنگ سفید را داشته‌اند. کُچک‌ها به بیان پاکی، معصومیت و خلوص می‌پردازند و یادآور مقدس بودن دریاچه هامون نزد مردمان سیستان و بلوچستان هستند. هامون سومین دریاچه بزرگ کشورمان است و در تاریخ، ادبیات و اوستا بارها به این دریاچه اشاره شده است. این هماهنگی بین نقوش هندسی، نجوم، طبیعت، انتزاع، نقوش حیوانی و انسانی با هنر سکه‌دوزی را باید مدیون زنان هنرمند و سکه‌دوز دانست که بدون هیچ آموزشی به‌صورت تجربی و ذهنی، این چنین نقش می‌آفرینند. از دیگر ویژگی‌های مهم هنر سکه‌دوزی بلوچ، می‌توان به تنوع رنگی و کثرت رنگ‌ها اشاره کرد. رنگ در این هنر توسط نخ‌های رنگی پشمی شکل می‌گیرد. در بیشتر سکه‌دوزی‌ها، رنگ غالب بر زمینه، تقریباً ۸۰ درصد قرمز و سبز است. رنگ‌هایی چون آبی و سفید نیز در تمامی نمونه‌ها موجود هستند. استفاده از هر رنگ، قانون خاص خود را در هنر سکه‌دوزی دارد.

سپاسگزاری: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «نمادشناسی نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان دوره معاصر» به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در موسسه آموزش عالی فردوس است.

مشارکت نویسندگان: نویسنده اول، گردآوری اطلاعات، تحلیل داده‌ها و پژوهش اولیه را انجام داده است. نویسنده دوم مسئول مدیریت داده‌ها، نظارت بر روند پژوهش، ویرایش، جدول مقایسه و بازنگری‌های نهایی مقاله را انجام داده است. نویسنده سوم، در پژوهش اولیه نقش مشاور داشته است.

تأمین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ گونه تضاد منافع را اعلام نمی کنند.

دسترسی به داده ها و مواد: مجموعه داده‌های مورد استفاده و یا تحلیل شده در طول پژوهش حاضر از طریق درخواست منطقی از نویسنده مسئول قابل دسترسی هستند.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

References

Amin Khandaqi, J., & Hendesi, S. M. (2022). "Critical Study of the Place of Intellect in Creating and Understanding Traditional Art from the Perspective of Traditionalists". Philosophical Meditations. 12(28): 359-384. [in Persian]

Badalkhan, S. (2013). Two Essays on Baloch History and Folklore: Two Essays on Baloch History and Folklore. Naples: Università degli Studi di Napoli L'Orientale.

Beikmohammadi, H. (2009). "The Baloch people's cultural and social structure and background". Humanities (Sistan and Balochistan). (Special paper on history and social sciences): 43-56. [in Persian]

Boroujerdi, M., & Rahimkhani, K. (2018). Postrevolutionary Iran: A Political Handbook. Syracuse: Syracuse University Press.

Dashti, N. (2012). The Baloch and Balochistan: A Historical Account from the Beginning to the Fall of the Baloch State. Bloomington: Trafford Publishing.

Farzaneh, M. (2021). Sistan and Balochistan Geography of Civilization. Tehran: Negaran-e Sabz. [in Persian]

Gazda, E. K. (2002). The Ancient Art of Emulation: Studies in Artistic Originality and Tradition from the Present to Classical Antiquity. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Gheissari, A. (2009). Contemporary Iran: Economy, Society, Politics. Oxford: Oxford University Press.

Ghirshman, R. (1964). The Arts of Ancient Iran: From Its Origins to the Time of Alexander the Great. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Jain, S. (2020). Balochistan: In the Crosshairs of History. New Delhi: KW Publishers Private Limited.

Janeb Allahi, M. S. (1996). "Traditional Baloch houses". Geographical Research. (43): 92-118. [in Persian]

Keiany, M. (2015). Balochistan: Architecture, Craft, and Religious Symbolism. Oxford: Oxford University Press.

Khosravian, M., & Mahmodialami, A. (2018). "Needlework and its place in the clothing culture of Baloch people". International conference on civil engineering, architecture and urban development management in Iran. Tehran, 1-15. [in Persian]

Mahmoudzehi, M. (2013). Art of Balochistan (with Emphasis on Historical Perspective). Mashhad: Payam-e Andisheh. [in Persian]

Mortazavi, M. (2013). "Localization of archaeology and traditional arts: A case study of Sistan and Baluchestan province". Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran, 2(2): 37-46. [in Persian]

Nadiem, I. H. (2007). Balochistan: Land, History, People. Lahore: Sang-e-Meel Publications.

Naseh, Z. (1965). Balochistan, Tehran: Ibn Sina. [in Persian]

Noori, M. (2022). A Collection of Contemporary Coin Embroidery Photos of Sistan and Baluchestan, Photo Collection.

Qavi Panjeh, Z. (2015). "Role and color in the art of Baloch coin embroidery". The first international conference of arts and industries in Islamic Iranian culture and civilization with an emphasis on the forgotten arts. Isfahan, 1-12. [in Persian]

Qorbani, M. (2002). "Role making with needles". The Book of the Month of Art. (53 & 54): 128-131. [in Persian]

Rahdar, A., & Khedri, I. (2016). Review of Embroidery Art: Sistan and Balochistan (with Emphasis on Motifs). Zahedan: Mobser. [in Persian]

Rangchian, M. (2011). "Art as a profession". The Growth of Art Education. (26): 52-56. [in Persian]

Sedaqat, S. (2018). The Attractions of Sistan and Balochistan. Tehran: 360 Degrees. [in Persian]

Taherazizi, M., & Sheikhi, A. (2021). "Typology and analysis of Baloch motifs in Balochi embroidery at Borders and Makran". Rahpooye Honar-Ha-Ye Tajassomi. 4(3): 59-74. doi: 10.22034/ra.2021.534803.1077. [in Persian]

Yaqmaei, I. (1976). Balochistan and Sistan: the Land of Hard-Working People and Warriors. Tehran: Ministry of Culture and Arts, General Department of Writing. [in Persian]

Yaqoubi, H. (2013). "Needle embroideries of Baloch women's clothing: pattern and color". Culture of Iranian People. (38 & 39): 51-78. [in Persian]

Yavari, H. (2006). "Brief about embroidery in Iran and the world". The Growth of Art Education. (6): 46-53. [in Persian]

امین‌خندقی، جواد و هندسی، سیده‌مرضیه. (۱۴۰۱). «مطالعهٔ انتقادی جایگاه عقل شهودی در خلق و فهم هنر سنتی از منظر سنت‌گرایان». تأملات فلسفی. ۱۲(۲۸): ۳۵۹-۳۸۴.

بیک‌محمدی، حسن. (۱۳۸۸). «ساختار فرهنگی – اجتماعی و پیشینه قوم بلوچ». علوم انسانی (سیستان و بلوچستان). (ویژه‌نامه تاریخ و علوم اجتماعی): ۴۳-۵۶.

فرزانه، مهسا. (۱۴۰۰). سیستان و بلوچستان جغرافیای تمدن. تهران: نگاران سبز.

جانب‌اللهی، محمدسعید. (۱۳۷۵). «مساکن سنتی بلوچ». تحقیقات جغرافیایی. (۴۳): ۹۲-۱۱۸.

خسرویان، محترم و محمودی‌عالمی، علی. (۱۳۹۷). «سوزن‌دوزی و جایگاه آن در فرهنگ پوشش مردم بلوچ». کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران. تهران، ۱-۱۵.

محمودزهی، موسی. (۱۳۹۲). هنر بلوچستان (با تأکید بر دیدگاه تاریخی). مشهد: پیام اندیشه.

[DOI: 10.66224/jic.8.1.304]
Downloaded from mail.jih-tabriziau.ir at 7:00 +0330 on Saturday October 24th 2026

مرتضوی، مهدی. (۱۳۹۱). «بومی‌سازی باستان‌شناسی و هنرهای سنتی: مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران. ۲(۲): ۳۷-۴۶.

ناصح، ذبیح‌الله. (۱۳۴۴). بلوچستان. تهران: ابن‌سینا.

قوی‌پنجه، زهرا. (۱۳۹۵). «نقش و رنگ در هنر سکه‌دوزی بلوچ». نخستین همایش بین‌المللی هنر و صناعات در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی با تأکید بر هنرهای رو به فراموشی. اصفهان، ۱-۱۲.

قربانی، مهناز. (۱۳۸۱). «نقش‌آفرینی با سوزن». کتاب ماه هنر. (۵۳ و ۵۴): ۱۲۸-۱۳۱.

رهدار، علی‌اکبر و خدری، عصمت. (۱۳۹۶). بررسی هنر خامه‌دوزی: سیستان و بلوچستان (با تأکید بر نقوش). زاهدان: مبصر.

رنگچیان، محمد. (۱۳۹۰). «هنر به مثابه پیشه». رشد آموزش هنر. (۲۶): ۵۲-۵۶.

صداقت، س. (۱۳۹۷). جاذبه‌های سیستان و بلوچستان. تهران: سیصد و شصت درجه.

طاهرعزیزی، مریم و شیخی، علیرضا. (۱۴۰۰). «گونه‌شناسی و تحلیل نقوش قوم بلوچ در بلوچی‌دوزی سرحد و مکران». رهپویه هنر. ۴(۳): ۵۹-۷۴.

یغمایی، اقبال. (۱۳۵۵). بلوچستان و سیستان: سرزمین نژاد مردمان و پهلوانان سخت‌کوش. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل نگارش.

یعقوبی، حمیده. (۱۳۹۳). «سوزن‌دوزی‌های پوشاک زنان بلوچ: نقش و رنگ». فرهنگ مردم ایران. (۳۸ و ۳۹): ۵۱-۷۸.

یاوری، حسین. (۱۳۸۵). «مختصری درباره رودوزی‌ها در ایران و جهان». رشد آموزش هنر. (۶): ۴۶-۵۳.